
Mennyire Amerika-ellenes az Amerika-ellenesség?

A 2001. szeptember 11-i terrortámadás óta megint klisének számít az Amerika-ellenesség fogalma. Noha a New York-i események szimpátiát és szolidaritást váltottak ki szinte mindenhol a világban, a 2003-as Irak ellen indított háború sosem látott méretűre nagyította az Egyesült Államokkal szemben érzők táborát, a politikai különvéleménytől a nyílt és nem titkolt, gyakran már irracionális gyűlöletig. De honnan ered ez az ellenérzés?, kérdezhetjük, és vajon mennyire új keletű? Ha iszlám fundamentalisták körében jelenik meg a Egyesült Államok elleni heves érzület, vagy latin-amerikaiak szidalmaznak a tőlük északra fekvő hatalmi központot, megértően bólintunk, érteni véljük ellenszenvüket. De ha európai kritika jelenik meg, némileg értetlenül állunk a jelenség előtt. Végére is az Egyesült Államok általában számos szempontból példa a nyugati társadalmak számára. *Max Friedman* az Amerika-ellenesség kérdését boncolgatja könyvében, és nem tradicionális módon vizsgálja a témát. Az elsősorban Európára és Latin-Amerikára vonatkozó vizsgálat során Friedman nem a hagyományos, és általa megkérdőjelezhető utat választotta a téma feltárásához. Tehát nem ismert, elsősorban európai entellektüeleknek az Egyesült Államokra vonatkozó sokszor lenéző véleményét szedi össze egy csokorba, függetlenül az eredeti kijelentések szöveggörnyezetétől. A szerző természetesen ezekből is bőven idéz, de inkább csak azért, hogy sok esetben bizonyítsa, ezek általában felületes módon értelmezett, szöveggörnyezetükből kiemelt részletek, és összességükben nem erősítik az általános, de téves felfogást. Más szóval, amit sokan Amerika-ellenességnek titulálnak, az valami más, mint csupán európai intellektuális ellenszenv.

Az első fejezet felvezető a XX. század történéseihez. Megtudjuk, hogy a terminus egyébként a függetlenségi háború (1775–1783) időszakában volt először használatos, és egyből kétféle értelmezésben: Amerika-ellenesek voltak azok, akik a kolóniák érdekei ellen tettek akár külföldön, akár az amerikai földrészen, tehát a lojalisták. Ez a belső feszültség volt a tipikusabb anti-amerikanizmus hosszú időn át: a bevándorlók tömegeinek el kel-

lett fogadniuk az amerikai értékeket, vagy különben Amerika-ellenesnek bélyegezték őket. De a hazafiak is kaptak hideget-meleget, ha nem a megfelelő nótát füttyülték. Számos irodalmi alkotás szerzőjét is megvádolták Amerika-ellenességgel. A szerző számos példát említ, és noha némelyik szinte mulatságos, a legtöbb mégis szinte félelmetes, hiszen megtörtént esetekről szól. A szomorú tény az, állapítja meg Friedman, hogy pártpolitikai célok vezérelték szinte mindig az ilyen jellegű vádaskodásokat. Lehetett szó háborúról, bevándorlásról vagy akár rabszolgatartásról, a hazaellenesség mindig hasznos retorikai fegyvernek tűnt és meglepően széles körben használták. Friedman azzal az általa mítosznak titulált képpel is szembe száll, miszerint a külföldi Amerika-ellenesség a nyugat-európai gazdag utazók által megfogalmazott, lenéző elit vélemény. Szerinte a kép sokkal komplexebb három oknál fogva: ezek az elit közösségek nem voltak egységesek; a kritikák sokszor igazi demokratáktól érkeztek, Amerikában és azon kívül egyaránt, tehát nem az Egyesült Államoknak mint entitásnak szolt; a nagyméretű bevándorlás az Egyesült Államokba nem feltétlen jelentett ezen emberek részéről csodálatot új hazájuk iránt. (28.) Francia, német és angol példákon keresztül a szerző azt mutatja be, hogy a sokszor ünnepeelt Amerika-ellenes írások sok szempontból dicsérik is az Egyesült Államokat, és ezek az írók gyakran saját hazájukat éppen úgy ostorozzák vélt vagy valós hiányosságaikért. Így nem az ország lenézéséről vagy utálatáról van szó, hanem sokkal inkább egyfajta csalódottságról, az Egyesült Államokba vetett hit elvesztéséről.

De Friedman megvizsgálja a sztereotípnak mondható latin-amerikai Amerika-ellenességet is. Érdekes és igen hasznos konklúziója, hogy ezekben az Egyesült Államoktól délre fekvő országokban nem az észak-amerikai nagy szomszéd által képviselt értékek, hanem annak egyes külpolitikai lépései miatt támadt a mára már tradicionálisnak mondható ellenérzés. De Amerika-ellenességről, mint olyanról itt sem volt szó. Friedman szerint ez a kategória nem kielégítő: „Többet takar el, mit amennyire fényt vet, s mivel az ellenérzést inkább az érzelemre, sem mint az érvelésre helyezi, ezzel egyrészt úgyesen csökkenti a kritika életét, míg annak igazi lényegét elkerüli”. (45.)

Friedman más tradicionális sztereotípiákkal is le akar számolni. Egyik ezek közül a bevándorlók pusztán szabadságvágyból történő letelepedése az Egyesült Államokban. Mint írja, ez csak igen kis része volt a tömegeknek, akik elsősorban a jobb megélhetés reményében vándoroltak a távoli és bizonytalan országba. Amerika nem a szabadságot, hanem elsősorban a jobb megélhetést jelentette milliók számára, akik vállalták az utazás és beil-

leszkesedés nehézségeit egy jobb élet reményében. Sokaknak nem is sikerült ezeken a korlátokon átlépni, s a közhiedelemmel szemben igen magas volt a visszavándorlás.

Friedman persze nem tagadja, hogy maga az Amerika-ellenességnek nevezett jelenség nem hagyott volna fontos nyomot az idő haladtával. Mint írja, ez „az örökség retorikai volt és nagy horderejűnek bizonyult. Ugyanis az *Amerika-ellenes* kifejezést egy olyan tartós, de félrevezető analitikus kategóriává avatta fel, amelynek kettős hatása volt: egyrészt elfojtani az otthon tapasztalható más véleményeket, másrészt pedig eltorzítani az amerikaiak véleményét a külföldiek viselkedését illetően a huszadik század folyamán, s ez a hatás terjedelmében és erejében egyre csak nőtt”. (51.)

A második fejezet két területre koncentrálna: a téma Egyesült Államok-béli jelenségére, a fő hazai ideológiai áramlatok ellen felszólalók megbélyegzéséről szól. Az első világháború előtt már hosszú idő óta tartott a bevándorlás-ellenesség. A háborúban a pacifisták, majd közvetlen utána az első „vörös veszedelem” idején a bolsevik gondolkodással kacérkodók Amerika-ellenes embereknek voltak kikiáltva. Másrészt az ekkor a nemzetközi szinten megjelenő USA Amerika-ellenesnek nyilvánított bárkit, aki nem tetszéssel, meg nem értéssel, esetleg kifejezetten ellenállással fogadta az Egyesült Államok lépéseit. És számos esetben erőfitogtatással válaszolt komplikált problémákra: Hawaii, Kuba, Puerto Rico, Mexikó, Haiti, Dominikai Köztársaság vagy Nicaragua említhető példaként. Noha míg a latin-amerikai országok talán érthetően negatívan viszonyultak a „nagy testvér”-hez, az európai ellenérzés nem elsősorban az Egyesült Államok külpolitikájának szólt, hanem sokkal inkább a századfordulótól egyre jobban érzékelhető „amerikanizmus”-nak, amely jelenség sok addigi szokást változtatott meg. Valójában az USA egy nyugat-európai jelenségeknek, a modernizációnak legsikeresebb megvalósítója volt, s szokásainak könnyebb módon való elterjesztése volt ez a bizonyos „amerikanizmus”, a globalizáció egyik első, kézzel fogható kulturális tünete. Mindenesetre, irigységből vagy csodálatból, de alkalmat adott ellenérzés kifejezésére.

Sok európai ország túlzott elvárásokkal nézett tehát az Egyesült Államok megjelenésére földrészén, s amikor ezek nem váltak valóra, egyből baj volt például, hogy az amerikaiak későn léptek be az első világháborúba, ezért sokkal kisebb emberáldozatot szenvedtek, viszont diktálni akarták a békefeltételeket, és anyagilag sakkban tartották volt szövetségeseiket. Noha ezek valóban elhangzott kritikák voltak, nem voltak tipikusak, inkább elszórt vagy egyedi esetekről lehet beszélni, de mégis alapot szolgáltatottak felnagyított változatban az európai Amerika-ellenesség igazolására. Egy-

szerűen arról van szó, írja Friedman, hogy Amerikát sokan az univerzális elvek szimbólumának tekintették, amelyet persze segített az amerikai vezetők öndicsérő kórusa. De „csalódottságot és ellenállást szül, amikor az Egyesült Államok nem felel meg ezeknek a magas elvárásoknak. És ahol ezt a csalódottságot a külföldiek cinikus vagy kritikus megjegyzései kísérik az Egyesült Államokat illetően, sok amerikai, akinek Amerika kivételességébe vetett hite rendületlen, ezeket a véleményeket irracionális Amerika-ellenességnek titulálják”. (70.)

Szintén fontos megállapítás Friedman részéről, hogy csak szélsőséges csoportosulások hangos vagy látványos megnyilvánulása szüli azt az általános képzetet, hogy Európában, vagy máshol a világban tombol az Amerika-ellenesség. Hasonlóan az 1960-as és 1980-as évekhez, amikor megjelentek különböző harcias csoportosulások, már az 1920-as években is meg lehetett figyelni hasonló jelenséget. A hírhedt Sacco-Vanzetti-ügy kapcsán megjelenő tüntetéseket és alkalmankénti erőszakot sem szabad azonban általános értelemben vett Amerika-ellenességnek tekinteni. A szerző figyelmeztet, hogy ez szimplán túlzó általánosítás. Viszont ez az eset is alkalmas volt annak a szinte ördögi körnek a további megerősítésére, amelyben az amerikaiak felerősítették ezt a ritkán és szélsőségesen tapasztalható jelenséget, és ez saját kivételesség érzetüket táplálta. (81.)

A harmadik fejezet a második világháború alatt és az utána bekövetkező hidegháborús kontextusban vizsgálja az Amerika-ellenességet. Mindkét esetben a geopolitikai erővonalak határozták meg a külföldön hallható ilyen hangokat, ami teljesen érthető. A hidegháború éveiben bárholnan érkezett is ellenállás az amerikai politika ellen, akár szövetséges, akár ellenséges országból, a washingtoni analízis egyből az „Amerika-ellenességben” talált megoldást. A hazai porondon viszont, különösen a hidegháború erősödésével, soha nem látott boszorkányüldözés kezdődött a nemzet soraiban fellelhető „hazafiatlan” elemek ellen. A McCarthy-korszaknak is nevezett második „vörös veszedelem” szomorú következményekkel járt a „szabadság hazájában”: számos ember veszítette el a munkáját vagy került esetleg börtönbe, mert meg merte kérdőjelezni a hivatalos és népszerű antikommunista retorikát. A leegyszerűsített világvélemény következtében nem megfelelő politikai válaszokat szült. (88) A korábbi időszakhoz képest fekete-fehérré vált a légkör, ideológiailag megkeményedtek a vonalak, jó és gonosz viszonyára egyszerűsödött le egy bonyolult politikai színtér. De szintén az Egyesült Államokban az 1960-as évek elejére kicsúcsosodó polgárjogi mozgalom is hasonló cipőben járt: az aktivistákat rendre lekommunistázták, tehát automatikusan Amerika-ellenesnek bélyegezték őket. Ráadásul az amerikai

kormányzatok látens közreműködése nemzetközi felháborodást szült. Ez viszont, mint Friedman írja, sikeres presszúrát helyezett az Eisenhower- és Kennedy-kormányzatokra, amelyeknek a hidegháborús nemzetközi megítélés fontos volt: „a külföldről érkező 'Amerika-ellenes' vélemények és a hazai 'Amerika-ellenes' aktivisták hozzájárultak, hogy a vonakodó amerikai kormányzat lépjen a polgárjogok ügyében, és ezáltal sikerült az amerikai realitást közelebb hozni az amerikai ideálokhoz. Más szavakkal, az úgy nevezett 'Amerika-ellenesség' fontos amerikai célokat szolgált”. (109.)

A könyv negyedik fejezete az Egyesült Államok és Latin-Amerika viszonyát vizsgálja, és szintén azt állapítja meg, hogy ugyan a történelem során bőven halmozódtak fel sérelmek, Amerika-ellenességről nem lehet beszélni, csak ha nagyon leegyszerűsített képlettel dolgozunk. Mexikó mellett főleg a Guatemalához fűződő amerikai viszonyt tárgyalja, amely esetben is a korábban felállított képlet működött: eltorzított és leegyszerűsített nézőpontból születtek sorozatos rossz politikai döntések, sokszor az állítólagos Latin-Amerikában tapasztalható Amerika-ellenesség miatt vagy mögé bújva. A könyv utolsó két fejezete egy-egy esettanulmány kronológiai sorrendben az Egyesült Államok kelet-ázsiai politikájának kudarcára adott európai válaszként. Az ötödik fejezet az 1960-as éveket tárgyalja a vietnámi háború eszkalálódásával. A vietnámi háború is – legalábbis ebben az olvasatban – nem volt más, mint a megkeményedett Amerika-ellenességben való hit külpolitikai velejárója. Mivel az amerikai vezetők, állapítja meg Friedman, „foglyai lettek annak a retorikai rendszernek, amely leegyszerűsítette a komplexitást és a félrevezető Amerika elleni vagy melletti választást, képtelenek voltak olyan lehetőségeket észrevenni, amelyek léteztek, s nem vezettek volna halálos mocsárba”. (157.) Mivel az amerikai döntéshozók egyre inkább csak szövetségesben és ellenségben tudtak gondolkodni, így a kivetített Amerika-ellenes kép csak tovább erodálta az ország amúgy sem túl fényes nemzetközi presztízsét, és a Vietnám ellen indított háború hamarosan mélypontra juttatta az Egyesült Államok kormányzatairól alkotott véleményt odahaza és külföldön egyaránt. Az egyik ilyen mítosz Charles de Gaulle állítólagos Amerika-ellenessége, amit a szerző bőségesen cáfol: amit az amerikaiak annak láttak, az sokkal inkább volt próba egy minél függetlenebb Franciaország megteremtésére a bipoláris világban, mintsem egy mélyről fűtött és irracionális Amerikai-ellenesség, amilyennek számos amerikai megfigyelő és politikus látni és láttatnia akarta a karizmatikus francia vezetőt. Amikor aztán a vietnámi háború eszkalálódásával a franciák többször is az amerikai beavatkozás ellen szóltak, privát és publikus formában egyaránt, ezt újabb Amerika-ellenes retorikának bélyegezték az Atlan-

ti-óceán túloldalán. Ahogy Friedman összegzi, amennyiben „az »Amerika-ellenesség« alatt valódi *izmust* értünk, vagyis egy ideológiát, vagy tartós és okozattal bíró előítéletet, akkor ez nem lehet az amerikai politikával való szembehelyezkedés szinonimája – különösen amikor azt a politikát számos amerikai is ellenzi”. (162.)

A hatodik fejezet is a vietnámi háború hozadékával foglalkozik a témát illetően. Ebben az esettanulmányban a nyugat-európai tüntetéshullámot, azon belül is különös figyelemmel a nyugat-német tiltakozásokat elemzi a szerző. Az 1968-ban nyugaton végigsöpítő Amerika-ellenes megmozdulások az Egyesült Államok vietnámi politikájának szóltak, s nem az országnak. Végére is, ezek a fiatalok voltak az első igazán amerikanizált korosztály, akik amerikai filmekben, zenén és ruházkodáson nőttek fel, sőt, érvel a szerző, még tiltakozásukat is több szempontból amerikai társaiktól vették át. Ebben az esetben is inkább az amerikai értékek Egyesült Államok által való lábbal tiprása volt a fő probléma, s nem maga „Amerika” mint egység ellen szólt a tüntetés-sorozat. De az 1983-as tüntetéssorozat esetében is ugyanezt a konklúziót vonja le a szerző: amerikai külpolitikai döntések ellen tiltakoztak azok, akik egyébként túlnyomó részben az Egyesült Államokat kedvelő emberek voltak. De ekkor is a marginális csoportok tetteit és szavait erősítették fel, és kiáltották ki kollektív Amerika-ellenességnek.

A könyv epilógusa a 2003-as iraki invázióra adott világméretű felháborodást analizálja és teszi fel a kérdést, hogy ez Amerika-ellenesség-e vagy a korábbi külpolitika erős kritikája, és természetesen az utóbbi mellett teszi le a voksát. Érvelését mi sem bizonyítja jobban, hogy amikor a Bush-korszakot Barack Obama váltotta, az Egyesült Államok iránt ismét nagyfokú szeretet nyilvánult meg.

Max Friedman könyve nagyon hasznos és mélyre ásó tanulmány. Számos, a közhiedelemben élő mítosszal szembe száll, és tudományos módon ad cáfolatot rájuk. Természetesen illúzió azt gondolni, hogy egy könyv mélyen gyökeredző tévhiteket képes megváltoztatni, de maga a kísérlet már dicséretet érdemel. Mindenkit arra ösztökél, hogy ne elégedjen meg a politikai szlogenekkel, a dolgok gyökerét keresse meg, a színpalak mögé nézzen, és ne féljen nehéz kérdéseket feltenni. Senkise legyen „Amerika-ellenes”-esztúdius-ellenes.

Max Paul Friedman, *Rethinking Anti-Americanism: The History of an Exceptional Concept in American Foreign Relations*, New York: Cambridge University Press, 2012. xiv + 358 pages

Peterecz Zoltán